Kultura – Przemiany – Edukacja, t. VII (2019) ISSN 2300-9888; ISSN online 2544-1205
http://kpe.ur.edu.pl DOI: 10.15584/kpe.2019.7.3

Dr Bogumiła Bobik
Uniwersytet Śląski

Ciągłość czy zmiana? O powojennym systemie kształcenia nauczycieli na przykładzie województwa śląsko-dąbrowskiego

Continuity or change? The post-war teacher education system on the example of Silesia-Dąbrowa Voivodship

Streszczenie

Artykuł dotyczy zmian w zakresie kształcenia i zatrudniania nauczycieli w latach 1945–1961 oraz przemian w zakresie kadry kierowniczej szkół. W celu nakreślenia ogólnopolskich prawidłowości posłużono się przykładem województwa śląsko-dąbrowskiego. Do zebrania niezbędnych materiałów wykorzystano kwerendę źródeł archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz Archiwum Państwowym w Katowicach. Analiza danych archiwalnych oraz opracowań z tego okresu pozwoliła wysunąć następujące wnioski: w zakresie zatrudnienia oraz nominacji kierowniczych podstawą uzyskiwania stanowisk stała się przynależność do partii, nastąpiło nasycenie treści kształcenia nauczycieli ideologią socjalistyczną, postępowały feminizacja zawodu, stopniowe odchodzenie od treści regionalnych wynikające z polityki władzy ludowej oraz zatrudniania nauczycieli niezwiązanych z regionem górnośląskim.

Słowa klucze: przedział lat 1945–1961, Górny Śląsk, nauczyciel, doskonalenie zawodowe, przemiany ideologiczne, kadra kierownicza szkół.

Abstract

The article concerns changes in the field of teacher education, school management and teacher employment in the years 1945–1961. The example of Silesia-Dąbrowa Voivodship collected in Archiwum Akt Nowych in Warsaw and Archiwum Państwowe in Katowice was conducted to collect the necessary materials. The analysis of archival data and studies from this period led to the following conclusions: the party membership had become the basis for obtaining positions and promotions, socialist ideology had become an important part of the teacher education system, the feminisation of the profession, gradual departure from regional content resulting from the policy of "people's rule" and the employment of teachers not associated with the Upper Silesian region continued.

Keywords: range of years 1945–1961, Upper Silesia, teacher, professional development, ideological changes, school management.

Wprowadzenie

W latach 1945–1961 zmieniały się dostępne formy doskonalenia nauczycieli, dzięki czemu na początku lat 60. XX w. źródłem wykształconej kadry nauczycielskiej były na poziomie średnim licea pedagogiczne, a wyższym – uniwersytety i wyższe

szkoły pedagogiczne[1]. Szkoły te podlegały merytorycznemu i metodycznemu nadzorowi ze strony Ministerstwa Oświaty, na co wskazują sprawozdania z wizytacji w liceach pedagogicznych i szkołach ćwiczeń sporządzone przez wizytatorów kierowanych z ministerstwa[2]. Wynika z nich, że dokonywano selekcji wykładowców do liceów pedagogicznych, co miało zapewnić naukowy i ideowy poziom pracy. Szczególnie zaostrzono wymagania wobec dyrektorów tych placówek. Oczekiwano od nich nie tylko wyższego wykształcenia i długiego stażu pracy, ale także ideowości[3]. Miało to zagwarantować obok wysokiego poziomu nauki także ideologiczne wychowanie przyszłych nauczycieli szkolnictwa stopnia podstawowego. Ze względu na duże braki kadry nauczycielskiej Ministerstwo Oświaty organizowało również studia skrócone dla czynnych nauczycieli[4]. Ponadto w szkołach zatrudniano osoby, które ukończyły studia wyższe, lecz nie posiadały jeszcze stopnia magistra, oraz studentów, którzy przerwali naukę[5]. Od 7 lutego 1948 r. obowiązywał uproszczony egzamin państwowy na nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących i zakładów kształcenia pedagogów. Zostały do niego dopuszczone osoby pracujące czynnie w zawodzie nauczycielskim w szkołach średnich ogólnokształcących lub zakładach kształcenia nauczycieli i posiadające obywatelstwo polskie, ponadto takie, które „ukończyły szkołę średnią ogólnokształcącą [...], ukończyły 30 lat, odbyły w szkołach średnich ogólnokształcących lub zakładach kształcących nauczycieli 3-letnią praktykę nauczycielską w wymiarze przynajmniej 14 godzin tygodniowo"[6]. Do składania uproszczonych egzaminów zachęcał proponowany system bodźców materialnych[7].

Kontynuowały swą działalność wyższe kursy nauczycielskie[8], które były adresowane dla czynnych nauczycieli, legitymujących się średnim wykształceniem

[1] Śląskich nauczycieli kształciły głównie następujące uczelnie: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Katowicach, WSP w Krakowie oraz uniwersytety: w Krakowie, Wrocławiu, Warszawie i Poznaniu. Od roku 1968 dominującą rolę w przygotowaniu nauczycieli dla województwa zaczął spełniać Uniwersytet Śląski.

[2] Zachowane sprawozdania z wizytacji znajdują się w Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN) w Warszawie, zespół Ministerstwo Oświaty, sygn. 4196, k. 19-51.

[3] Tamże, k. 22.

[4] Dopuszczono do ubiegania się o stopień magistra absolwentów niektórych wyższych uczelni: Państwowego Instytutu Pedagogicznego w Warszawie, Instytutu Pedagogicznego w obozach jeńców wojennych w Waldenburgu, Neubrandenburgu i Prenzlau; Z. Rabicki, *Szkoły średnie ogólnokształcące w województwie katowickim w latach 1945–1970*, Katowice 1974, s. 63.

[5] Tamże.

[6] Zarządzenia Ministra Oświaty z 7 lutego 1948 r. w sprawie uproszczonych egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich, Dz. Urz. MO z 1948 r., nr 4, poz. 53.

[7] Rozporządzenie Rady Ministrów z 15 września 1948 r. o zasadach zaszeregowania i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych nauczycieli oraz trybie ustalania dodatkowego wynagrodzenia za pracę w godzinach nadliczbowych i za czynności dodatkowe Nauczycieli, Dz.U. z 1948 r., nr 44, poz. 321 i 322.

[8] Ich działalność oparta była na Zarządzeniu Ministra Oświaty z 28 sierpnia 1945 r. w sprawie organizacji szkolnictwa w okresie przejściowym, Dz. Urz. nr 2, poz. 9.

pedagogicznym. Absolwenci tych kursów zatrudniani byli w większości w szkołach średnich ogólnokształcących. Wielu nauczycieli podwyższało swoje kwalifikacje na uniwersytetach, w wyższych szkołach pedagogicznych oraz na zaocznych i wieczorowych studiach nauczycielskich na terenie województwa katowickiego oraz w innych ośrodkach akademickich (Kraków, Wrocław, Warszawa). Od roku 1951 istniał podział studiów na dwa stopnie: studia I stopnia (na ogół trzyletnie) – uprawniające do dyplomu i tytułu zawodowego oraz studia II stopnia (dwuletnie po ukończeniu studiów I stopnia), równorzędne z jednolitymi studiami akademickimi, które dawały prawo do tytułu magistra. Ten dwustopniowy system nie utrzymał się jednak długo. Od roku 1956 zaczęto powracać do cztero-, a następnie pięcioletnich jednolitych studiów magisterskich.

Zachodzące zmiany w zakresie kształcenia oraz zatrudniania nauczycieli powiązano z ideologicznymi przemianami, jakie zachodziły w ówczesnej Polsce[9]. Tendencje opisane w niniejszym artykule były typowe dla całego kraju i utrzymywały się przez wiele kolejnych lat, aż do przełomu z 1989 r.

Przemiany w kadrze nauczycielskiej

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej zarządzeniem Kuratora Oświaty w Katowicach z 22 maja 1945 r. podjęto postępowanie wobec nauczycieli wpisanych do 1, 2, 3 grupy Volkslisty oraz osób, które były przed wojną w służbie państwowej. Przy zatrudnianiu nauczycieli brano pod uwagę następujące elementy:

- narodowość podaną przy pierwszym spisie – dobrowolność bądź przymus przy zgłaszaniu narodowości niemieckiej;
- złożenie podania o wpisanie na listę, ewentualne odrzucenie tego podania;
- spełnianie przez nauczyciela swych obowiązków zawodowych w czasie okupacji – długość tego czasu;
- zgłoszenie swej przynależności do narodowości niemieckiej podczas pobytu w obozie koncentracyjnym, względnie po zwolnieniu z obozu;
- wrogość nastawienia do Polaków;
- obojętność na sprawy polskie;
- pomoc Polakom, nauczanie polskich dzieci, przynależność do tajnych organizacji polskich;
- grupę narodowościową współmałżonka[10].

Zależnie od stopnia przewinienia stopniowano kary wobec weryfikowanych osób, wśród nich:

[9] Por. B. Bobik, *Powojenny nauczyciel jako kreator ideologicznej rzeczywistości*, „Rudzki Rocznik Muzealny" 2015, nr XIII, s. 92–107.

[10] Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: AP Kat.), zespół Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego (dalej: KOS Śl.), sygn. 86, k. 4.

– oddanie do sądu,
– nieprzyjęcie do służby państwowej z pozbawieniem praw nauczania i emerytalnych,
– przeniesienie, bez zwrotu kosztów przeprowadzki, na terenie danego powiatu,
– zmniejszenie lat służby przynajmniej o czas trwania okupacji,
– utrata w każdym przypadku stanowiska kierowniczego[11].

Weryfikacją nauczycieli zajmowały się powiatowe komisje sądowe złożone z trzech osób: dwóch nauczycieli Polaków przebywających w czasie okupacji na danym terenie oraz delegata władz szkolnych mianowanego przez kuratorium. Komisje sądowe uprawnione były do ferowania prawomocnych wyroków bezapelacyjnie.

Tabela 1. Zestawienie nauczycieli czynnych zawodowo z Opolszczyzny (stan na 19.04.1946 r.)

Rejon	Liczba nauczycieli	Uwagi
Powiat Gliwice	12	Opracowanie danych inspektor szkolny – Piotr Hulek
Miasto Gliwice	2	Opracowanie danych inspektor szkolny – Piotr Hulek
Powiat Bytom	12	Opracowanie danych inspektor szkolny – Józef Skoczek
Miasto Bytom	1	Opracowanie danych inspektor szkolny – Józef Skoczek
Koźle	4	Brak uwag
Kluczbork	10	Brak uwag
Nysa	2	Brak uwag
Olesno	2	Brak uwag
Pszczyna	1	Brak uwag
Prudnik (nazwa historyczna Prądnik)	4	Mówiących po polsku
	10	Z rosyjskimi dyplomami uzyskanymi w latach 1939–1945
Racibórz	13	Brak uwag
Łącznie	**73**	

Źródło: opracowanie własne na podstawie AP Kat., zespół 186, sygn. 84 – wykaz nauczycieli czynnych z Opolszczyzny, k. 3.

Władza ludowa dostrzegała ważną rolę nauczyciela w kształtowaniu nowej mentalności mieszkańców Górnego Śląska, której cechą miało być podporządkowanie się nowemu systemowi i zatarcie poczucia odrębności kulturowej. Znaczącą rolę wyznaczono w tym zakresie szkole oraz internatom (typowym i powszechnym w okresie powojennym). Jako przykład może posłużyć fragment sprawozdania wizytatora Ministerstwa Oświaty: „Wychowawcy internatów na Opolszczyźnie podnieśli jednomyślnie, że kwestia zrośnięcia się ziem zachodnich z Macierzą uzależniona jest w znacznej mierze od tego, jacy będą przyszli nauczyciele, których

[11] Tamże, k. 5.

wychowują przeważnie internaty. Przez apostolską pracę nauczycielstwa nastąpić może odrodzenie ducha narodowego, poczucie jedności narodowej i solidarności społecznej”[12]. Konsekwencją tych działań była mała liczba nauczycieli pochodzących z Górnego Śląska, szczególnie na terenach odzyskanych. Dane dotyczące pochodzenia nauczycieli na obszarze Śląska Opolskiego ujmują tabele.

Tabela 2. Zestawienie nauczycieli autochtonów czynnych zawodowo z Opolszczyzny (stan na 19.04.1946 r.)

Powiat	Gimna/miejscowości	Liczba
Bytom powiat	Bobrek	1
	Grzybowie	1
	Miechowice	1
	Mikulczyce	3
	Stolarzowice	1
	Wieszowa	1
	Zbrosławice	1
Gliwice miasto	Gliwice	1
	Wojtowa Wieś	1
	Sośnica	1
Gliwice powiat	Brzezinka	1
	Chechło	1
	Paczyna	1
	Pyskowice	1
	Wojska	1
	Ziemięcice	1
Kluczbork	-	1
Lubliniec	-	1
Olesno	-	2
Opole	-	4
Strzelce	-	6
Kędzierzyn-Koźle	-	Brak
Niemodlin	-	Brak
Nyski powiat	-	Brak
Otmuchów (nazwa historyczna Odmuchów)	-	Brak
Pszczyna	-	Brak
Zabrze	-	Brak
Łącznie	-	**32**

Źródło: opracowanie własne na podstawie AP Kat., zespół 186, sygn. 83 – wykaz nauczycieli autochtonów z Opolszczyzny, k. 1-3.

[12] AP Kat., zespół KOS Śl., sygn. 385, k. 96.

Z analizy danych zawartych w tabelach 1 i 2 wynika, że na początku 1946 r. na terenie Opolszczyzny 73 uczących w szkołach nauczycieli pochodziło z tego terenu, w tej liczbie za rdzennych, autochtonicznych uznano 32 nauczycieli. Pozostali prawdopodobnie nie mieli śląskich korzeni, a jedynie zamieszkiwali na tym terenie.

W kolejnych powojennych latach prowadzona polityka kadrowa powodowała znaczną zmienność zespołów nauczycielskich: powtarzało się zjawisko odchodzenia nauczycieli na emeryturę, do innych typów szkół, zakładów kształcenia nauczycieli oraz aparatu partyjnego, rad narodowych, związków zawodowych i przemysłu. W ich miejsce przybywali nowi, w ten sposób ciągle zmieniała się struktura rad pedagogicznych.

Masową falę obowiązkowych zwolnień ze szkolnictwa odnotowano w roku szkolnym 1955/56. Zwolnienia obowiązkowe (z urzędu) motywowano: nieprzydatnością do zawodu, względami politycznymi i moralnymi. W polityce kadrowej Kuratorium Okręgu Szkolnego Katowickiego stosowano zasadę celowego rozmieszczenia kadr ze względu na kwalifikacje, specjalizację, świadomość ideologiczną, przynależność partyjną oraz przydatność do pracy w określonym środowisku. Nauczycieli zaangażowanych politycznie kierowano do szkół Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (dalej: TPD) i liceów pedagogicznych[13].

Stabilizację kadry nauczycielskiej uzyskano dzięki ustawie sejmu z 7 marca 1950 r. o planowym zatrudnieniu absolwentów szkół zawodowych i wyższych w latach 1950–1956. Ustawa pozwoliła na uzupełnienie braków kadrowych poprzez kierowanie absolwentów kierunków pedagogicznych do rejonów, w których brakowało pracowników pedagogicznych. Niektórzy nauczyciele po odbyciu przymusowego okresu pracy rezygnowali z zajmowanych stanowisk i wracali w rodzinne strony, jednak większość z nich pozostała w wyznaczonych szkołach. Kolejnym krokiem w dążeniu do poprawy sytuacji kadrowej szkół była wprowadzona 2 marca 1958 r. ustawa sejmu o nakazach pracy w placówkach oświatowych. Pomocne okazało się również rozporządzenie Ministerstwa Oświaty regulujące sprawy kwalifikacji nauczycieli i wychowawców[14].

Narastającym problemem kadrowym stawała się rosnąca z roku na rok feminizacja zawodu nauczycielskiego. Nasilenie tego zjawiska datuje się do początku lat sześćdziesiątych, później corocznie zwiększa od 1% do 2%. Województwo katowickie, które cechowało się wówczas dynamicznym rozwojem przemysłu, stwarzało mężczyznom korzystne warunki zatrudnienia i szybkiego awansu w zakładach produkcyjnych, natomiast o wyborze tego zawodu przez kobiety decydowała polityka zatrudnienia postulująca aktywność zawodową kobiet. Praca w szkole umożliwiała łączenie pracy zawodowej z wychowaniem własnych dzieci. Sprzyjały temu również ówczesne urządzenia socjalne (przedszkola, stołówki), punkty usługowe, które kształtowały nowy styl życia.

[13] Z. Rabicki, *Szkoły średnie ogólnokształcące…*, s. 67.

[14] Tamże.

Doskonalenie zawodowe i ideologiczne kadry nauczycielskiej

Doskonalenie zawodowe nauczycieli w latach powojennych było zgodne z kolejnymi etapami tzw. ofensywy ideologicznej frontu demokratycznego. Choć w pierwszych powojennych latach ważne były też inne zagadnienia, jak kształcenie nauczycieli, organizacja zakładów kształcenia nauczycieli, zapewnienie odpowiednich warunków bytowych nauczycielom[15].

W 1945 r. istotnym obszarem działań była organizacja zakładów stałych kształcenia nauczycieli i uruchomienie kursów pedagogicznych oraz intensywnie prowadzona rekrutacja młodzieży dla uzupełnienia braków wśród kadry nauczycielskiej. Przyjęte formy kształcenia nauczycieli wynikały z instrukcji Ministerstwa Oświaty i obejmowały: dwuletnie licea pedagogiczne, dwuletnie pedagogia. Początkowo powołano przy liceach pedagogicznych rejonowe komisje kształcenia nauczycieli niewykwalifikowanych, w okresie późniejszym komisje przekształcono w licea korespondencyjne. Rejonowe komisje kształcenia umożliwiały nauczycielom opanowanie wymaganego zasobu wiedzy ogólnej i pedagogicznej, zdanie matury i uzyskanie kwalifikacji pedagogicznych[16]. Rygory programowe i promocyjne były w zasadzie podobne do tych, jakie stosowano w liceach młodzieżowych, ale metody pracy różniły się zasadniczo. Główny nacisk kładziono na pracę samodzielną słuchaczy, wyposażając ich w materiały pomocnicze, zwłaszcza w poradniki ukierunkowujące ich wysiłki samokształceniowe[17]. Wykaz komisji rejonowych ujęto w tabeli 3.

Z analizy danych zawartych w tabeli 3 wynika, że na terenie województwa śląskiego powołano 13 komisji rejonowych, których zadaniem było kształcenie niewykwalifikowanych nauczycieli. Liczba niewykwalifikowanych nauczycieli w roku szkolnym 1947/48 wynosiła 1287. Spośród nich naukę w komisjach pobierało 791 przyszłych nauczycieli, w szkołach średnich ogólnokształcących 38, w liceach dla dorosłych 125, w zespołach samokształceniowych 16, w Centrum Poradni Samokształceniowych 15, nie kształciło się 302[18].

Działalność komisji rejonowych uzupełniały seminaria popołudniowe. Powołano je w Cieszynie (w Liceum Pedagogicznym – dalej LP), Chorzowie (w LP),

[15] Por. B. Bobik, *Szkolnictwo na Górnym Śląsku w latach 1945–1961,* Katowice 2015, s. 85–91.

[16] Czynni, niewykwalifikowani nauczyciele zdawali egzamin na podstawie Instrukcji Ministerstwa Oświaty. Pierwszy tego typu egzamin w Katowicach odbył się w marcu 1947 r. z wykorzystaniem Instrukcji Min. Oświaty z 29 stycznia 1947 r. nr KN – 515/17. Z instrukcji wynika, że egzaminem mogli być objęci nauczyciele szkół powszechnych z cenzusem licealnym, którzy mają przynajmniej roczną praktykę pedagogiczną i brali czynny udział w pracach organizowanych przez Komisje Rejonowe, co pozwala im w sposób uproszczony przystąpić do egzaminu dojrzałości w marcu 1947 r. (zgodnie z regulaminem tego egzaminu). Kolejny etap to egzamin pisemny i ustny z przedmiotów pedagogicznych, AP Kat., zespół KOS Śl., sygn. 47, k. 11-12.

[17] AP Kat., zespół KOS Śl., sygn. 388, k. 54.

[18] Tamże.

Katowicach (w LP), Pszczynie (w LP), Rybniku (w LP), Tarnowskich Górach (w LP), Gliwicach, Głogowie, Oleśnie, Raciborzu, Bytomiu (w Szkole Podstawowej nr 20, ul. Żeromskiego 46), Bielsku-Białej (w Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli) i Mysłowicach[19].

Tabela 3. Wykaz komisji rejonowych kształcących niewykwalifikowanych nauczycieli

Miejscowość	Zasięg
Bielsko	Bielsko
Chorzów	Chorzów
Cieszyn	Powiat cieszyński i część bielskiego
Gliwice	Gliwice powiat i miasto, Bytom miasto, część powiatów: bytomskiego, kozielskiego, prudnickiego i głubczyckiego
Głogówek	Głogówek
Katowice	Katowice miasto i powiat, Sosnowiec, powiat będziński, Chorzów, powiat pszczyński, część powiatu zawierciańskiego
Olesno	Olesno
Opole	Powiat opolski, niemodliński, strzelecki, nyski
Pszczyna	Pszczyna
Racibórz	Racibórz
Rybnik	Powiat rybnicki, raciborski, część głubczyckiego
Sosnowiec	Sosnowiec
Tarnowskie Góry	Powiat tarnogórski, lubliniecki, część bytomskiego i zawierciańskiego, powiat oleski i kluczborski

Źródło: opracowanie własne na podstawie AP Kat., zespół 186, sygn. 386 – kształcenie niewykwalifikowanych nauczycieli, k. 30,31.

Program nauki w komisjach dostosowano do postanowień Okólnika Ministra Oświaty nr 22 z 16 czerwca 1947 r.[20]. We wszystkich Inspektoratach Szkolnych opiekę nad kształceniem nauczycieli niewykwalifikowanych objęli podinspektorzy szkolni.

Instrukcja Ministra Oświaty zalecała także organizowanie przy liceach pedagogicznych kursów. W celu szybkiego uzupełnienia braków w zatrudnieniu nauczycieli uruchomiono sześciomiesięczne kursy, których zadaniem było:

– wprowadzenie kandydatów w problematykę dotyczącą życia współczesnego oraz roli szkoły i nauczyciela w tym życiu;
– przygotowanie do pracy w szkole pod względem praktycznej znajomości dzieci w grupie szkolnej i postępowania z nimi oraz praktycznej znajomości metod i organizacji pracy szkolnej;

[19] Tamże, k. 47.

[20] Program uzyskał nr IIKN – 3097/47 w sprawie kształcenia czynnych niewykwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych, AP Kat., zespół KOS Śl., sygn. 388, k. 55.

- przygotowanie do pracy w szkole pod względem rzeczowym, tj. ugruntowanie i pogłębienie materiału naukowego występującego w programie szkoły powszechnej;
- przygotowanie do pracy samokształceniowej nad przerabianiem programu liceum pedagogicznego;
- zainteresowanie dzieckiem, jego losem, pracą i rozwojem;
- ułatwienie kandydatom wyrobienia sobie sądu o swojej przydatności do zawodu nauczycielskiego, o zadaniach, jakie stoją przed nauczycielem – wychowawcą oraz pobudzenie ich do twórczego wysiłku dla podołania tym zadaniom[21].

Kursy przygotowywały nauczycieli dla szkolnictwa powszechnego. Tygodniowy plan zajęć obejmował 36 godzin, w ramach których realizowano następujące przedmioty nauczania: nauczanie i wychowanie w szkole (9 godzin), psychologię pedagogiczną (2 godziny), naukę o Polsce i świecie współczesnym (3), język polski (4), historię (2), geografię (2), matematykę (3), nauki przyrodnicze (3), wychowanie fizyczne (2), rysunek (2), prace ręczne (2), śpiew (2)[22].

W roku 1946 umożliwiono kandydatkom ukończenie ośmiotygodniowego kursu wychowawczyń przedszkoli. Kurs obejmował łącznie 238 godzin następujących przedmiotów: język polski (40 godzin), administracja i rachunkowość w przedszkolu (10), nauka o Polsce i świecie (20), higiena dziecka (40), śpiew (24), zajęcia praktyczne (50), zabawy i ćwiczenia ruchowe (24), wychowanie dziecka w przedszkolu (60)[23]. W tym samym roku wprowadzono sześciomiesięczne kursy wprowadzające do zawodu nauczycielskiego bez posiadanego wykształcenia średniego. W planie nauczania przewidziano 37 godzin tygodniowo takich przedmiotów, jak: podstawy psychologii pedagogicznej (3 godziny), nauczanie, wychowanie i organizacja szkolnictwa (6), higiena (1), zagadnienia życia współczesnego (2), język polski z metodyką (7), arytmetyka i geometria z metodyką (6), historia z metodyką (2), geografia i przyroda z metodyką (3), rysunek i zajęcia praktyczne (4), śpiew z metodyką (2), ćwiczenia cielesne z metodyką (1)[24].

Ministerstwo Oświaty uruchomiło także kursy wakacyjne w roku szkolnym 1945/46, które poza zadaniami dydaktycznymi spełniały rolę ideologicznego kształtowania postawy nauczyciela. Wśród zadań wychowawczych do realizacji przyjęto: „Pogłębienie znajomości założeń społecznych i wychowawczych pracy nowej szkoły polskiej i harmonijne wykonanie tych założeń z przeobrażeniami społeczno-politycznymi narodu i państwa; rozwijanie świadomości roli społecznej nauczyciela i jego współodpowiedzialności za budowę nowej państwowości

[21] AP Kat., zespół KOS Śl., sygn. 382, k. 1.
[22] Tamże, k. 2.
[23] Tamże, k. 47.
[24] Tamże, k. 69.

polskiej; pobudzanie do twórczego wysiłku w dziedzinie realizacji celów wychowawczych szkoły polskiej poprzez właściwą organizację życia szkolnego[25]".

Kursy obejmowały 120 godzin takich przedmiotów, jak: psychologia pedagogiczna, nauczanie i wychowanie, życie dziecka w środowisku wraz z zagadnieniami życia współczesnego, pedagogika, rysunek, zajęcia praktyczne, śpiew, wychowanie fizyczne. Liczbę godzin poszczególnych przedmiotów ujęto w tabeli 4.

Tabela 4. Przedmioty i zajęcia

Przedmioty i zajęcia	Liczba godzin
Psychologia pedagogiczna	14
Nauczanie i wychowanie	18
Życie dziecka w środowisku wraz z zagadnieniami życia współczesnego	14
Pedagogika	18
Rysunek	14
Zajęcia praktyczne	14
Śpiew	14
Wychowanie fizyczne	14
Razem	120

Źródło: opracowanie własne na podstawie AP Kat., zespół 186, sygn. 386 – kształcenie niewykwalifikowanych nauczycieli, k. 4.

Uzupełniając obraz obowiązujących wówczas form kształcenia nauczycieli szkół podstawowych, należy wspomnieć jeszcze o zarządzeniu Ministerstwa Oświaty z 28 sierpnia 1945 r. wznawiającym działalność Wyższych Kursów Nauczycielskich (dalej: WKN), które miały przygotować nauczycieli do wyższych klas szkół podstawowych[26]. Jednocześnie WKN traktowano jako równoznaczne z ukończeniem pierwszego roku studiów Instytutu Pedagogicznego. Związek Nauczycielstwa Polskiego (dalej: ZNP) prowadził do 1950 r. Instytut Pedagogiczny w Katowicach (w jego miejsce w 1950 r. powołano Wyższą Szkołę Pedagogiczną). W następnych dwóch latach szkolnych, 1946/47 i 1947/48, w liceach pedagogicznych wprowadzono dalsze zmiany organizacyjne, które w efekcie doprowadziły do ukształtowania się czteroletniego liceum pedagogicznego.

W roku szkolnym 1946/47 zajęto się doborem odpowiednio przygotowanej kadry do pracy w zakładach doskonalenia nauczycieli. Było to konieczne ze względu na rosnącą liczbę liceów i seminariów pedagogicznych. Wykaz tych instytucji ujęto w tabeli 5.

[25] Na podstawie pisma z 18 maja 1946 r. nr II KN-1237/46 w sprawie kursów wakacyjnych.

[26] Monitor Polski z 1965 r., nr 54, poz. 282.

Tabela 5. Zakłady kształcenia nauczycieli i seminaria dla wychowawczyń przedszkoli w roku szkolnym 1946/47

Lp.	Adres placówki	Rodzaj placówki
1	Cieszyn, ul. Bielska 62	Państwowe Liceum Pedagogiczne
2	Chorzów, ul. Piotra 7 i 9	Państwowe Liceum Pedagogiczne
3	Gliwice, ul. Paderewskiego	Państwowe Liceum Pedagogiczne
4	Głogówek, ul. Powstańców	Państwowe Liceum Pedagogiczne
5	Katowice, ul. Szkolna 9	Państwowe Liceum Pedagogiczne
6	Olesno, ul. Seminaryjna	Państwowe Liceum Pedagogiczne
7	Opole, ul. Luboszycka 7	Państwowe Liceum Pedagogiczne
8	Pszczyna, ul. Bogedaina 3 i 4	Państwowe Liceum Pedagogiczne
9	Racibórz, ul. Opawska 81	Państwowe Liceum Pedagogiczne
10	Sosnowiec, ul. Wawel 1	Państwowe Liceum Pedagogiczne
11	Tarnowskie Góry, ul. Opolska 26	Państwowe Liceum Pedagogiczne
12	Zawiercie, ul. Piłsudskiego 39	Państwowe Liceum Pedagogiczne
13	Cieszyn, ul. Bielska 62	Państwowe Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli
14	Mysłowice, ul. Wolności 5	Państwowe Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli
15	Opole, ul. Le Ronda 48	Państwowe Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli
16	Cieszyn, ul. Bielska 62	Państwowe Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli

Źródło: opracowanie własne na podstawie AP Kat., zespół KOS Śl., sygn. 385, k. 6-10.

Z analizy danych zawartych w tabeli 5 wynika, że na terenie województwa śląskiego w roku szkolnym 1946/47 uruchomiono 16 zakładów kształcenia nauczycieli, wśród nich 12 stanowiły licea pedagogiczne, a 4 seminaria dla wychowawczyń przedszkoli. Nauka w liceach pedagogicznych trwała 2 lata, a ich koncepcję organizacyjno-programową zaczerpnięto z instytutów nauczycielskich Związku Radzieckiego (które następnie przekształcono w instytuty pedagogiczne jako pełne szkoły wyższe). Seminaria dla wychowawczyń przedszkoli przygotowywały do pracy wychowawczej w przedszkolach. Nauka trwała w nich 2 lata. Warunkiem przyjęcia do obydwu typów placówek było ukończenie szkoły podstawowej.

Począwszy od roku szkolnego 1947/48 zadaniom ideologicznym podporządkowano obszar dydaktyczny i wychowawczy oraz metody i formy pracy z uczniem[27]. Cel tych działań oddaje definicja sformułowana w materiałach ze zjazdu kuratorów zorganizowanego przez Ministerstwo Oświaty w okresie wakacyjnym: „Przez doskonalenie nauczycieli będziemy rozumieć nie tylko pogłębianie wiadomości fachowych, lecz także – i to na pierwszym planie – kształcenie świadomości po

[27] AP Kat., zespół KOS Śl., sygn. 385, k. 4.

linii wychowania prawdziwie demokratycznego oraz przystosowania do zadań i obowiązków wynikających z dzisiejszej rzeczywistości”[28].

Ideologizacja była też widoczna we wskazaniach do pracy dydaktycznej, wśród których wyróżniono między innymi:

– „dopilnowanie głębszego wniknięcia w treści programu poprzez dobór materiału nauki tak, by wiązał się ściśle z życiem współczesnym oraz odpowiedni dobór lektur szkolnych[29]”;
– podnoszenie stanu czytelnictwa, wykorzystywanie książki w organizacji nauczania;
– podnoszenie stanu bibliotekarstwa w szkołach;
– realizację przedmiotów „o nasileniu nauką o Polsce i świecie współczesnym”, wskazywano więc: historię, język polski, śpiew (m.in. tekst hymnu narodowego, „Czerwony Sztandar”, „Międzynarodówkę”, hymn spółdzielczy);
– w praktyce pedagogicznej, w nauczaniu i wychowaniu proponowano wprowadzić zagadnienia dotyczące domów dziecka i praktykę wychowawczą przygotowującą wychowawców do tych domów; teoria dawnej myśli pedagogicznej miała być przekształcona w aktualną pedagogikę;
– „wyrabianie prawa obywateli do języków słowiańskich, język rosyjski stawiano na wysokim poziomie poprzez odpowiedni dobór nauczycieli”[30].

Przy formułowaniu wskazań pojawia się typowy dla tego okresu język pełen propagandowych zwrotów. Podobnie było ze wskazaniami w zakresie przygotowania do zawodu nauczycieli urodzonych na terenie Górnego Śląska. W jednym ze sprawozdań z wizytacji w zakładach kształcenia nauczycieli możemy przeczytać: „U młodzieży śląskiej pozostały pewne naleciałości wychowania niemieckiego. U wszystkiej występują objawy przemęczenia na skutek nadmiernej pracy i słabego odżywienia. W związku z tym wysuwają się następujące wnioski do realizacji w pracy wychowawczej. Tu na Śląsku konieczność zakorzenienia w duszy młodzieży głębokiego i szczerego poczucia przynależności do narodu i państwa polskiego winna być przedmiotem szczególnej troski wychowawczej na terenie internatów i szkoły. Należy krzewić patriotyzm, który winien się przejawiać w miłości ojczyzny, miłości własnej kultury, mowy polskiej, gwary śląskiej jako głównego czynnika utrzymującego przez wieki polskość tej Ziemi, urządzeń i praw polskich oraz miłości ku polskiemu ludowi. Miłość ojczyzny, która żąda sprawiedliwości społecznej dla wszystkich, winna być krzewiona […] Wytworzenie korzystnej atmosfery wychowawczej na terenie internatu i szkoły przyczyni się do zatarcia istniejących różnic dzielnicowych, zasymilowania młodzieży z różnych środowisk, uspołecznienie, scalenie w jedna grupę tak, żeby wartości tkwiące

[28] Materiały ze zjazdu kuratorów w dniach 26–29 sierpnia 1957 r.; Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), zespół Ministerstwo Oświaty, sygn. 4186, k. 6.

[29] Tamże.

[30] AP Kat., zespół KOS Śl., sygn. 388, k. 9.

w poszczególnych zespołach wzajemnie się przenikały i harmonizowały. Nie może żaden zespół cierpieć pod kompleksem mniejszej wartości, dlatego językowo czy umysłowo stoi chwilowo niżej"[31].

Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych doskonaleniem zawodowym nauczycieli wszystkich typów szkół podległych Ministerstwu Oświaty zajmowali się instruktorzy metodyczni oraz ZNP. Zgodnie z sugestiami organów administracji szkolnej instruktorzy skupiali się na problematyce dydaktycznej i metodycznej. W związku z tym organizowali konsultacje, konferencje dla nauczycieli poszczególnych przedmiotów, służyli im radą w toku hospitacji. Stopniowo zwiększał się zakres ich instruktażu. Zgodnie z duchem czasu nauczycielom przekazywano nowości pedagogiczne, zaznajamiano z osiągnięciami pedagogiki radzieckiej oraz „służono pomocą" we właściwej interpretacji ideowo-politycznej problemów nauczania[32].

Ministerstwo Oświaty dążąc do pogłębienia procesu doskonalenia zawodowego i ideowo-politycznego nauczycieli, powołało 7 sierpnia 1952 r. ośrodki doskonalenia kadr: centralny (CODKO), wojewódzkie (WODKO) i powiatowe (PODKO). Prowadziły one do 1959 r. stałe doskonalenie nauczycieli. Począwszy od 1960 r., w związku z postulowaną reformą systemu oświaty, ich działalność zastąpił Centralny Ośrodek Metodyczny (COM) i terenowe ośrodki. Miały one służyć nauczycielom szerszą pomocą metodyczną i głębszym instruktażem ideowo-politycznym[33]. Ośrodki, zgodnie z uchwałami VII Plenum KC PZPR, przygotowywały nauczycieli do wprowadzenia reformy szkolnej, zaznajamiały z programami ośmioklasowej szkoły podstawowej, a później nowym programem liceum ogólnokształcącego. Okręgowy Ośrodek Metodyczny w Katowicach samodzielnie, lub z pomocą Śląskiego Instytutu Naukowego, wydał kilkadziesiąt różnych publikacji pomocniczych i poradników metodycznych dla nauczycieli. Szczególną wartość dla nauczycieli szkół średnich miały konferencje naukowe organizowane przez Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, poświęcone problematyce historycznej, socjologicznej i literackiej.

Poza koordynowaniem działalności ośrodków metodycznych Ministerstwo Oświaty kontynuowało prowadzenie kursów wakacyjnych dla nauczycieli. Do ich organizacji powołano Wydział Doskonalenia Kadr Pedagogicznych. Kursy wakacyjne dzielono na dwa typy: dokształcające i doskonalące. Tę formę kształcenia nauczycieli uznawano za najbardziej skuteczną, stąd kursy miały masowy zasięg i wysokie dofinansowanie z budżetu państwa[34].

Pracę nad doskonaleniem zawodowym nauczycieli prowadził również ZNP, organizując trzy razy w roku konferencje rejonowe. Ich tematyka była związana z ideologiczną funkcją szkoły, na co wskazują rozważane zagadnienia: ideologiczne

[31] Tamże, k. 92, 93.

[32] Z. Rabicki, *Szkoły średnie ogólnokształcące…*, s. 71.

[33] Ośrodki działały do roku 1972, za: tamże, s. 72.

[34] AAN w Warszawie, zespół Ministerstwo Oświaty, sygn. 4186, k. 2 i 6.

i polityczne (uchwały zjazdów partii), wychowawcze, dydaktyczne oraz środowiskowe (praca nauczyciela w środowisku górniczym)[35].

Wydział Pedagogiczny Okręgu ZNP w Katowicach wydawał *Biuletyn konferencji rejonowych*, w którym nauczyciele liceów znajdowali materiały pomocnicze o charakterze dydaktyczno-metodycznym. ZNP skupiał w swych szeregach większość nauczycieli. Jako organizacja lewicowa prowadził szkolenia ideologiczne. Uchwały Plenum Zarządu Głównego ZNP postulowały przełamywanie bierności nauczycieli i zachęcały do samokształcenia ideologicznego każdego pedagoga[36]. W efekcie tych dążeń Zarząd Okręgu ZNP zorganizował Referat Szkolenia Ideologicznego. Szkolenia odbywały się w zakładowych organizacjach związkowych (ZOZ) i kończyły egzaminem ideologicznym. Program kursu ideologicznego obejmował: podstawy marksizmu i leninizmu, historię Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), pedagogikę, przegląd wydarzeń międzynarodowych, wykłady światopoglądowe dla nauczycieli organizowane przez Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, masówki nauczycielskie z okazji różnych wydarzeń politycznych, kursy języka rosyjskiego. Zadaniem kursu była interpretacja faktów zgodnie z duchem czasu oraz rozwój zawodowy i polityczny nauczycieli. Ukończenie kursu i właściwa postawa polityczna były podstawą awansu w strukturach szkolnictwa[37].

Wielu nauczycieli w tym czasie wstąpiło do partii. Nauczyciele partyjni na Śląsku w 1961 r. stanowili 22% ogółu pedagogów[38]. O zaangażowaniu politycznym nauczycieli świadczą wyniki wyborów w 1961 r. Do Sejmu wybrano 2 nauczycieli, do WRN – 19, do miejskich i powiatowych rad narodowych – 436, a do gromadzkich – 601. W sumie funkcję radnych pełniło 1046 nauczycieli[39]. Nauczyciele województwa katowickiego brali także udział w pracach ideowo-politycznych różnych organizacji politycznych i społecznych, duże było ich zaangażowanie w Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Na podkreślenie zasługuje również utrzymująca się aktywność nauczycieli w Związku Harcerstwa Polskiego. Pełnili oni funkcje instruktorów pracujących bezpośrednio z młodzieżą w szczepach i drużynach harcerskich, sprawowali funkcje instruktorskie w miejskich i powiatowych komendach hufców. Tak było w większości bytomskich szkół średnich ogólnokształcących, o czym świadczą zapisy w kronikach szkół. Znaczny był udział nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących w działalności Związku Młodzieży Socjalistycznej. Oni pomagali młodzieży bytomskich szkół w tworzeniu Kół Młodych Racjonalistów, wpływali na działalność organizacyjną związku.

---

[35] AAN w Warszawie, zespół Ministerstwo Oświaty, sygn. 4186, k. 12.

[36] Z. Rabicki, *Szkoły średnie ogólnokształcące…*, s. 73.

[37] Tamże.

[38] O pierwszych 10 komórkach PPR wśród nauczycieli (lipiec 1959 r. – 106 członków) pisze A. Topol, *Polska Partia Robotnicza a nauczyciele (1945–1948)* [w:] *Studia i materiały z dziejów województwa katowickiego w Polsce Ludowej*, t. VII, red. H. Rechowicz, Katowice 1972, s. 307.

[39] Z. Rabicki, *Szkoły średnie ogólnokształcące…*, s. 74.

Kadra dyrektorska szkół

Jednocześnie z rosnącą liczbą szkół oraz kadry pedagogicznej następowało doskonalenie zawodowe i polityczne kadry kierowniczej w szkolnictwie. O kierunkach pracy Wydziału Kształcenia Nauczycieli Kuratorium Okręgu Szkolnego w Katowicach możemy przeczytać: „W polityce personalnej wydział w dalszym ciągu będzie baczył na dobór sił ideologicznie wartościowych – czynnych w budowie demokracji ludowej, partyjnych, szczególnie na stanowiskach kierowniczych. Całokształt prac w zakładach kształcenia nauczycieli nastawiać i każdą okazję wykorzystywać do ugruntowania myśli demokratycznej”[40].

Stosowanymi formami kształcenia kadry kierowniczej były kursy centralne i okręgowe organizowane przez Ministerstwo Oświaty i kuratorium oraz konferencje okręgowe odbywające się w różnych liceach. Ponadto były też prowadzone formy doskonalenia na poziomie inspektoratów i w obrębie zespołów samokształceniowych dyrektorów liceów. Stopniowo wzrastały wymagania przy mianowaniu na stanowiska kierownika szkoły[41]. Zaostrzające się kryteria mobilizowały do podwyższania kwalifikacji zawodowych, co powodowało zmiany struktury kadry kierowniczej, zwłaszcza w zakresie jej odmładzania, tzn. stażu pracy od 9 do 20 lat oraz przeciętnej wieku około 40 lat. Przemiany w zakresie kadry dyrektorskiej obrazuje tabela 6.

Tabela 6. Kadra dyrektorska szkół średnich ogólnokształcących województwa katowickiego wg wykształcenia, stażu pracy i upartyjnienia (w %)

Rok szkolny	Wykształcenie			Staż pracy			Upartyjnienie			
	ze stopniem mgr.	wyższe	średnie pedagogiczne	do 8 lat	9–15 lat	16–30 lat	PZPR	ZSL	SD	bezpartyjni
1948/49	33,3	47,0	19,7	-	19,7	80,3	66,0	13,3	1,0	19,7
1964/65	54,4	45,6	-	-	19,0	81,0	86,7	5,5	2,2	5,6

Źródło: Z. Rabicki, *Szkoły średnie ogólnokształcące*…, s. 78.

Jak wykazano w tabeli 6, począwszy od roku szkolnego 1948/49 czynnikami decydującymi o zajmowaniu stanowiska kierowniczego w szkołach były: przynależność partyjna, głównie do PZPR (wzrost z 66% w roku 1948/49 do 86,7% w roku 1964/65) oraz wykształcenie wyższe ze stopniem magistra (wzrost z 33,3% w roku 1948/49 do 54,4% w roku 1964/65). Malała także liczba bezpartyjnych dyrektorów szkół, w roku 1948/49 było ich jeszcze 19,7%, a w roku 1964/65 zaledwie 5,6%.

[40] AP Kat., zespół KOS Śl., sygn. 388, k. 1.

[41] Zarządzenie Ministra Oświaty z 10 września 1957 r. w sprawie trybu postępowania oraz warunków wymaganych przy mianowaniu na stanowiska kierownicze w szkołach, DZ. Urz. nr 2, poz. 9.

Podsumowanie

Najważniejszym zadaniem szkolnictwa na Górnym Śląsku miało być wykształcenie nowej inteligencji oddanej ludowej ojczyźnie. Szkoła stopniowo stawała się miejscem indoktrynacji politycznej, służyła kształtowaniu obywatela oddanego socjalistycznej władzy. Należy jednak pamiętać, że na terenie Górnego Śląska istniały silne tradycje zawodu nauczyciela uznawane zarówno przez ludność miejscową, jak i napływową. W tradycji zbiorowej na Śląsku przetrwał wzór „prawdziwego nauczyciela", którego Jan Woskowski[42] zróżnicował na dwa typy: dla ludności autochtonicznej – „nauczyciela przywódcę", dla ludności napływowej – „nauczyciela społecznika". Ten wizerunek zakłócało zatrudnienie w szkołach kobiet, z którymi ludność miejscowa nie miała dotychczas kontaktu, gdyż pracę tę wykonywali przeważnie mężczyźni. Postępująca feminizacja zawodu stała się zjawiskiem sprzecznym z tradycyjnym i akceptowanym tu wzorem nauczyciela. W tym miejscu należy również przypomnieć, że nauczyciele podejmujący pracę na Opolszczyźnie pochodzili prawie w całości z grupy ludności napływowej, głównie inteligencji lwowskiej. Nie znali, w wystarczającym stopniu, problemów regionu i tutejszych zwyczajów, a w zakładach kształcenia nauczycieli nie uwzględniano problematyki regionalnej. Mimo to stawiano przed nimi zadania, którym często nie potrafili sprostać. Przykładem mogą być zapisy w Wytycznych Ministerstwa Oświaty dla Ziem Odzyskanych. Wśród zadań dla nauczycieli wymienia się: „likwidację miejscowych separatyzmów, troskę o młodzież autochtoniczną i napływową, pogłębianie świadomości społecznej i narodowej ludności miejscowej i wiązanie jej z całym narodem polskim, poznawanie tradycji, zwyczajów i obyczajów tej ludności, prowadzenie akcji uświadamiającej wśród dzieci i ich rodziców o roli szkoły w celu realizacji powszechności nauczania"[43].

W dobie ideologizacji życia szkoły zadania te nie były w większości realizowane. Konsekwencją takiego stanu rzeczy był stopniowy zanik śląskiej kultury w pracy szkoły, zwalczanie gwary, brak wiedzy o regionie w programach nauczania. W kronikach szkół średnich na Górnym Śląsku nie odnotowuje się w tym okresie zapisów dotyczących obchodów uroczystości regionalnych. Zapisy te dowodzą, że ówczesne działania szkół i nauczycieli skupiały się na budowaniu nowego ładu ideologicznego, realizacji zasady powszechności nauczania, prowadzeniu akcji repolonizacji poprzez ograniczanie tradycji regionalnej i przekazywanie uczniom wartości socjalistycznej kultury.

Odpowiadając na pytanie postawione w tytule artykułu, można zatem powiedzieć, że ówczesny system kształcenia i zatrudniania nauczycieli spowodował

[42] J. Woskowski, *Niektóre socjologiczne zagadnienia pracy nauczyciela szkół podstawowych w województwie opolskim*, „Biuletyn Nauczyciela Opolskiego" 1962, nr 2, s. 7.

[43] AAN w Warszawie, zespół Min. Ośw., sygn. 1249, k. 60-63.

zmianę w odniesieniu do samego nauczyciela, którego podporządkowano nowemu socjalistycznemu systemowi, a także w zakresie świadomości regionalnej, którą stopniowo eliminowano z życia szkoły.

Bibliografia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Ministerstwo Oświaty, sygn. 1249, k. 60-63.
Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Ministerstwo Oświaty, sygn. 4186, k. 2, 6, 12.
Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Ministerstwo Oświaty, sygn. 4186 (materiały ze zjazdu kuratorów w dniach 26–29 sierpnia 1957 r.), k. 19-52.
Archiwum Państwowe w Katowicach, Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego, sygn. 47, 11-12.
Archiwum Państwowe w Katowicach, Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego, sygn. 382, k. 1.
Archiwum Państwowe w Katowicach, Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego, sygn. 385, k. 4-10, 96.
Archiwum Państwowe w Katowicach, Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego, sygn. 388, k. 1.
Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół 186, sygn. 386 (kształcenie niewykwalifikowanych nauczycieli), k. 4, 30, 31.
Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół 186, sygn. 84 (wykaz nauczycieli czynnych z Opolszczyzny), k. 3.
Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego, sygn. 86, k. 3, 4, 5.
Bobik B., *Powojenny nauczyciel jako kreator ideologicznej rzeczywistości*, „Rudzki Rocznik Muzealny" 2015, nr XIII, s. 92–107.
Bobik B., *Szkolnictwo na Górnym Śląsku w latach 1945–1961*, Katowice 2015, s. 85–91.
Rabicki Z., *Szkoły średnie ogólnokształcące w województwie katowickim w latach 1945–1970*, Katowice 1974.
Rozporządzenie Rady Ministrów z 15 września 1948 r. o zasadach zaszeregowania i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych nauczycieli oraz trybie ustalania dodatkowego wynagrodzenia za pracę w godzinach nadliczbowych i za czynności dodatkowe nauczycieli, Dz.U. z 1948 r., nr 44, poz. 321 i 322.
Topol A., *Polska Partia Robotnicza a nauczyciele (1945–1948)* [w:] *Studia i materiały z dziejów województwa katowickiego w Polsce Ludowej*, red. H. Rechowicz, t. VII, Katowice 1972, s. 307–359.
Woskowski J., *Niektóre socjologiczne zagadnienia pracy nauczyciela szkół podstawowych w województwie opolskim*, „Biuletyn Nauczyciela Opolskiego"1962, nr 2, s. 2–17.
Zarządzenie Ministra Oświaty z 7 lutego 1948 r. w sprawie uproszczonych egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich, Dz. Urz. MO z 1948 r., nr 4, poz. 53.
Zarządzenie Ministra Oświaty z 10 września 1957 r. w sprawie trybu postępowania oraz warunków wymaganych przy mianowaniu na stanowiska kierownicze w szkołach, Dz. Urz. nr 2, poz. 9.
Zarządzenie Ministra Oświaty z 28 sierpnia 1945 r. w sprawie organizacji szkolnictwa w okresie przejściowym, Dz. Urz. nr 2, poz. 9.
Zarządzenie Ministerstwa Oświaty z 28 sierpnia 1945 r. wznawiające działalność Wyższych Kursów Nauczycielskich, „Monitor Polski" z 1965 r., nr 54, poz. 282.